

СОЦІОЛОГІЯ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 316.654

ДОВГАЛЬ І.В.

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

У статті розглянуто комунікативні особливості соціального діалогу. Здійснено соціологічний аналіз комунікативних особливостей соціального діалогу. Запропоновано шляхи оптимізації комунікаційних процесів у рамках соціального діалогу.

Ключові слова: комунікація, комунікативні особливості соціального діалогу, соціальний діалог, налагодження комунікативних практик у рамках соціального діалогу.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена соціально-економічними перетвореннями в сучасній Україні, переходом до ринкових відносин, форма й зміст яких вимагають засвоєння основ міжособистісного спілкування, взаємодії людей у різних сферах народного господарства.

Аналіз стану дослідження проблеми. Вивченням зазначеної теми займалися такі вчені: М.М. Бахтіна, В.С. Біблер, І.С. Каган, С.Н. Іконнікова, Г.М. Бірюкова, Т.А. Горєлова, О.В. Гур'янова, Н.М. Лебедева, Г.Л. Маурина, Г.А. Серєкова, Е.В. Сайко та ін. Зазначені вчені досліджували діалог крізь призму регулятора відносин між рівноправними суб'єктами соціальної взаємодії. На нашу думку, у цих працях не вистачає прямих досліджень комунікативних особливостей соціального діалогу.

Виділення невирішених раніше частин загального завдання. На сьогодні не вирішеною є проблема розгляду соціального діалогу як комунікативної технології пошуку ефективної взаємодії між його учасниками.

Мета статті – дослідити комунікативні особливості соціального діалогу.

Основна частина. Українська держава декларує становлення основ громадянського суспільства і правової держави. Для реалізації цих амбіційних проєктів необхідно реалізовувати нові форми та змісти взаємодії між людьми, що могли б сприяти прогресу соціальних практик у сучасному українському суспільстві. У сучасних умовах діалог набуває нового значення та якостей, виступаючи базовим принципом комунікативного змісту того чи іншого явища. Соціальний діалог – це комунікативна технологія співпраці основних учасників суспільного

процесу, яка надає можливості всім соціальним групам бути в авангарді концептуальних домовленостей в сфері координації суспільних зусиль в сфері подальшого гармонійного розвитку суспільства.

Протягом ХХ ст. більшість країн світу розвивали свої суспільства за відкритим сценарієм, описаним у працях К. Поппера, розвитку відкритого, цивілізованого суспільства, в якому при проголошеній рівності членів перед законом і Конституцією, народжуються нові форми спілкування, заснованого на партнерстві й здоровій конкуренції, на правових і соціальних основах формальної рівності всіх членів (громадян) суспільства. Відкрите суспільство – демократичний тип суспільства, що використовується для позначення ряду сучасних суспільств, і деяких суспільств античності. Звичайно протиставляється закритому суспільству (традиційне суспільство й різні тоталітарні режими) [7].

Концепція відкритого суспільства була створена А. Бергсоном [2]. Потім вона була докладно розроблена К. Поппером, що у своїй праці “Відкрите суспільство і його вороги” об’єднав філософію відкритого суспільства зі своєю філософією критичного раціоналізму [7].

Відкрите суспільство в розумінні К. Поппера є демократичним та справедливим. Його члени критично налаштовані стосовно будь-яких табу, приймають рішення, опираючись на власний інтелект і критичне мислення, так само виходячи з домовленостей, досягнутих у процесі обговорення. Таке суспільство є полікультурним з домінуванням космополітичних принципів.

Д. Сорос вважає, що національна ідентичність, національна гордість, національна лояльність є важливими елементами плюралістичності відкритого суспільства. Відкрите суспільство відрізняється від закритого лише тим, що національна ідентичність не є в ньому єдиною ідентичністю, і національна лояльність теж не єдиний вид лояльності, якому беззастережно підпорядковується людське життя. Ідентичності та лояльності у відкритому суспільстві складні й багатогранні [10].

Міжособистісні стосунки й взаємодії наповнюються гуманістичним, моральним змістом, наділяються в правову й естетичну форму, яка нівелює значення соціальних ритуалів минулого. Вищезазначені еволюційні процеси в сфері соціального буття суттєво вдосконалили культуру соціальних комунікацій і вписуються в ідеологію соціального діалогу. Соціальний діалог є ефективною технологією соціальної взаємодії. Учасниками соціального діалогу є роботодавці, профспілки, експерти з соціальних комунікацій, представники третього сектора та позадержавних соціальних інституцій. Слід зазначити, що соціальний є комунікативним процесом, тому що в результаті нього відбуваються багатосторонні переговори з актуальних для розвитку суспільства питань.

Схема А.В. Соколова показує, що комунікація припускає наявність не менше ніж трьох учасників: передавальний суб’єкт (комунікант) – переданий об’єкт (повідомлення) – приймаючий суб’єкт (реципієнт). Отже, комунікація – це різновид взаємодії між суб’єктами, опосередкованої

деяким об'єктом [9]. Для повноцінного комунікативного акту обов'язкова наявність переданого об'єкта, що може мати матеріальну форму (книга, мова, жест, милостиня, подарунок тощо) або не мати її, бо більшість об'єктів комунікації мають не матеріальну форму. Комунікація може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Соціальний діалог відноситься до обох цих форм. Діалог як переговори між усіма його учасниками розглядається нами як зовнішній комунікативний акт, а з'ясування позицій у рамках позиції одного з учасників діалогу або його оточення розглядається нами як внутрішня форма соціального діалогу.

Особливістю соціальних комунікації й спілкування є те, що вони виступають в рамках підбивання публічних підсумків актів зовнішньої комунікації. Це виявляється в тому, що комунікація й спілкування виражають спосіб зімкнення індивідів, і водночас як спосіб розвитку цих індивідів створюють стійкі міжособистісні форми інтерсубактивного зв'язку, що є підставою соціальної ідентичності соціальних форм.

Комунікативна інтенція (комунікативне завдання, комунікативна цільова настанова) – “релевантна ознака діалогічної єдності” [6, с. 15]. Вона найбільш яскраво виражається запитальною ініціативною реплікою, хоча і являє собою також інші репліки, зокрема: повідомлення, оголошення, поздоровлення, побажання тощо. Комунікативна цілісність – це ознака діалогічної єдності та довіри між учасниками діалогу взагалі та учасниками соціального діалогу зокрема. Комунікативна цілісність реалізується у своєрідній схемі розподілення елементів комунікативного (актуального) членування. Ініціативна репліка діалогічної єдності переважно “містить лише тематичні елементи, позначену рему, а номінація реми проходить у реагуючій репліці” [1]. Ця домінуюча схема розподілення компонентів актуального членування і створює комунікативну цілісність діалогічного мовлення. Граматична когерентність є чинником, факультативним для діалогічної єдності так, як і лексична або просодична когерентність.

Слід зазначити, що комунікативна цілісність забезпечується багатьма факторами. На думку Л.М. Михайлова, до них слід віднести комунікативну інтенцію, логіко-семантична когерентність [6, с. 15]. В основі діалогічної єдності знаходиться певна логічна форма думки (логічна єдність, текстове судження).

Ж. Дерріда вважав, що насамперед діалог уможливує спілкування й перетворює зв'язну мову в розмову, лежить у взаємозв'язку відповідних фізичних і ментальних досвідів особистостей, які вступили в комунікацію і перебувають під впливом фізичної сторони мови [5, с. 55]. Тому на цей момент комунікаційні аспекти соціального діалогу відіграють роль важливого інфраструктурного компонента, тому що формують майданчик для обміну соціально важливою інформацією для безпосередніх учасників соціального діалогу та осіб, інтереси яких вони і представляють.

Динаміка й удосконалення всіх сфер людської діяльності й відносин диктує “правила спілкування”. Комунікативні звичаї та традиції сьогодні

регулюються логічними раціональними соціальними діями. Можна сказати, що суспільство визначає форми і правила комунікативної взаємодії й водночас соціальна комунікація є частиною дискурсу соціального буття.

Соціальний діалог як реальне буття соціальної комунікації в рамках розвинутого соціального поля має величезне значення для стабілізації й розвитку громадського життя. Він є соціалізуючим, стабілізуючим і навіть початком, що цивілізує, проте суперечливий за своєю природою. Це протиріччя між необхідністю в діючій системі соціальної регуляції, значним регулятивним потенціалом соціальної комунікації, з одного боку, і недостатньо ефективним і повним використанням цього потенціалу, з іншого боку [3].

Сучасне інформаційне суспільство характеризується мультиплікацією комунікаційних. Кількість комунікаційних практик збільшується у геометричній прогресії. Зростання комунікаційного поля відкриває нові можливості, які звільняють учасників соціального діалогу від кількісних та якісних обмежень у процесі соціального діалогу, а також систем соціального контролю й каральних санкцій, а як бонус створюють нові можливості особистісної репрезентації в рамках як самого соціального діалогу, так і інших рудиментів інформаційного суспільства.

Кожне суспільство тяжіє до регулювання комунікаційних процесів, що відбуваються на його комунікативному полі незалежно від форми його побудови та ідеологічної векторності. Сьогодні у відкритих суспільствах прийнято врегульовувати ці процеси через соціальний діалог. Діалог є функціональним мультиплікатором соціальних практик на груповому рівні об'єднує всі соціальні сили, які мають власні активні соціальні позиції.

Реформи в соціальній сфері аналізують проблему керівництва соціальними ресурсами. У цьому змісті соціальне керування виконує інтегративну функцію суспільного організму, регулює суспільні процеси, забезпечуючи тим самим існування й розвиток суспільства як цілісної системи.

Соціально-комунікативна типізація життєвих ситуацій індивіда пов'язана з ідеалізацією, стереотипізацією і схематизацією соціальних ситуацій. Соціальний діалог як фактор динамічної збалансованості суспільної системи встановлює рівноправна участь його суб'єктів, що робить суспільну систему стійкою й дає можливість конструктивного розвитку соціальних процесів, тоді як відсутність діалогічної рівноправності має тенденцію до підвищення рівня соціальної напруженості, стимуляції соціальних конфліктів, соціальній деструкції й соціальній ентропії, що робить соціальну систему нестабільною [3].

Презентація соціальної комунікації є відносно стійким елементом соціальної культури, що має стійке вираження в часовому вимірі. Тому комунікативні акти формують комунікативні стратегії, що спрямовані на відтворення комунікативної культури взагалі. Не слід забувати, що в цьому випадку соціальний діалог знаходиться в процесі формування соціальної

реальності. До того ж комунікативна стратегія є необхідним компонентом ефективного соціального діалогу. Комунікативні стратегії формують комунікативний простір, тобто поле комунікації. Це комунікативна категорія, що характеризує єдність внутрішніх комунікативних форм дій і взаємодій. Розгляд комунікативних стратегій як технологій комунікативної взаємодії ставить проблему вивчення соціальної комунікації.

Соціальна комунікація – це не просто передача інформації, ідей, емоцій за допомогою знаків, символів, а це насамперед процес, що пов'язує окремі частини соціальних систем один з одним, а також механізм, за допомогою якого реалізується влада (влада, як спроба визначити поведінку іншої людини). Це специфічна форма соціальної взаємодії, що здійснюється у вигляді комунікативної взаємодії.

Для соціальної комунікації властивий діалогізм, тобто діалогічний характер суспільного буття, що має дихотомічну структуру, тому що в його основі лежить процес обміну соціально важливою інформацією. Багатомірна подвійність соціального буття з позицій соціальної комунікації реалізується як діалогічне відношення, в рамках соціальної системи.

Виступаючи як особливий вид комунікації діалог в умовах збільшення обсягу, ускладнення структури, поглиблення змісту й розширення розмаїтості форм зв'язків і типів відносин стає важливим, а часто вирішальним засобом, що забезпечує взаєморозуміння на різних рівнях спілкування різних суб'єктів. Він являє собою найбільш діючий засіб побудови складних систем відносин на різному рівні й у різних просторах громадського життя. Будучи певною формою спілкування й виконуючи всієї його функції, він має свою специфіку, що забезпечує йому особливу роль в організації життєдіяльності людей.

Важливо відзначити, що результатом соціального діалогу є напрацювання спільних рішень, які б могли задовольнити всі сторони, що брали активну участь у соціальному діалозі. Ведення соціального діалогу зумовлюється соціальними протиріччями в рамках соціальних взаємодій.

Завдяки рутинним комунікативним актам учасників повсякденності та їх індивідуальному світові формується онтологічність соціального діалогу, який головним чином виражається через якість організації, проведення та безпосередні результати соціального діалогу. Проте не слід забувати й про безпосередні наслідки комунікативної взаємодії в рамках соціального діалогу.

Основні наслідки комунікативної взаємодії в рамках процесу соціального діалогу можна охарактеризувати так. Найбільш значущим фактором соціальної динаміки є актуалізація процесу ритуалізації комунікативних актів на фоні рутинних компонентів соціальної дійсності в окремі моменти стратегії практик індивідуалізованого суспільства. Це сприяє ідеалізації тих чи інших актів стереотипізації суспільних практик. До того ж не слід забувати і про символізацію наявних комунікативних соціетальних практик. Слід зазначити і значущість категоризації

комунікативних практик в рамках тематизації і ретематизації цих комунікативних процесів, які виявляються в безпосередніх документах, що містять практичні домовленості, досягнуті в рамках соціального діалогу, але в цьому випадку мова йде про активну фазу презентації результатів соціального діалогу, що здебільшого перетворюється в узагальнення, за Е. Гуссерлем – це мотиваційний акт, відповідно до якого ми виявляємо свою волю з того чи іншого питання [4, с. 89]. Мотиваційність цього процесу, на нашу думку, зводиться до визнання результатів діалогу його учасниками незважаючи на його результати. До того ж дуже важливим є факт того, щоб у процесі узагальнення не відбулося викривлення результатів діалогу.

Висновки. Соціальний діалог є функціональною характеристикою суспільства. Він реалізується в усіх формах міжсуб'єктних відносин і взаємодій, як у безпосередній, так і в латентній формах. Це, насамперед, діалог громадянського суспільства й держави. Соціальний діалог у суспільстві реалізується на різних рівнях: на мікрорівні (індивідуальне спілкування), на макрорівні (комунікативна взаємодія соціальних груп, громадських організацій, політичних рухів і партій) і на мегорівні (соціальний діалог у цілому як форма динамічної стабілізації суспільної системи). На цьому етапі до безпосередніх учасників соціального діалогу ми відносимо роботодавців, профспілки, експертів з ведення масштабних перемовин, соціологів та лідерів релігійних організацій. Всі ці учасники діалогу повинні відповідати за свою ділянку роботи, що буде сприяти його ефективним для суспільства результатам. Ефективним результатом соціального діалогу є соціальний консенсус, соціальна згода, соціальна збалансованість, стабільність і функціональність.

Список використаної літератури

1. Баранов А.Н. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84–93.
2. Бергсон А. Два источника морали и религии / А. Бергсон. – М. : Канон, 1994. – 420 с.
3. Бородина Т.В. Социальный диалог: коммуникативные стратегии личностной репрезентации общественных отношений [Электронный ресурс] / Т.В. Бородина. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/contentsotsialnyi-dialog-kommunikativnye-strategii-lichnostnoi-reprezentatsii-obshchestvennykh-otno>.
4. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гуссерль. – М. : Академический Проект : Раритет, 2000. – 312 с.
5. Деррида Ж. Голос и феномен / Ж. Деррида. – М. : Алетейя, 1999. – 208 с.
6. Михайлов Л.М. Грамматика немецкой диалогической речи / Л.М. Михайлов. – М. : Высшая школа, 1986. – 110 с.
7. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К. Поппер ; [пер. с англ., под ред. В.Н. Садовского]. – М. : Феникс : Культурная инициатива, 1992. – 380 с.
8. Славова Л.Л. Комунікативні стратегії та тактики у сучасному масмедійному політичному дискурсі: зіставний аспект [Електронний ресурс] / Л.Л. Славова. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2210/>.

9. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации [Электронный ресурс] / А.В. Соколов. – Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/archive/sokolov_social_communication/2.aspx.

10. Сорос Д. Відкрите суспільство чи націоналістична диктатура? [Електронний ресурс] / Д. Сорос. – Режим доступа: <http://www.v-otechestvo.com.ua/modules.php?name=Pages&page=69>.

Довгаль И.В. Коммуникативные особенности социального диалога

В статье рассмотрено коммуникативные особенности социального диалога. Осуществлен социологический анализ коммуникативных особенностей социального диалога. Предложены пути оптимизации коммуникационных процессов в рамках социального диалога.

Ключевые слова: *коммуникация, коммуникативные особенности социального диалога, социальный диалог, налаживание коммуникативных практик в рамках социального диалога.*

Dovhal I. Communicative Features of Social Dialog

In the article considered communicative features of social dialog. The sociological analysis of communicative features of social dialog is in-process carried out. In the article the offered ways of optimization of communication processes are within the framework of social dialog.

Key words: *communication, communicative features of social dialog, social dialog, adjusting of communicative practices, is within the framework of social dialog.*

Надійшла в редакцію 18 вересня 2011 року